

FULL MENORQUÍ

Suplement de EL IRIS

ANY II

Ciudadella 20 Desembre de 1935

NÚM. 24

Casa y Hospital de S. Antonio Abad de Ciudadella

APÉNDICE (Continuación)

Según Ramis (foll. cit.), en el antedicho año 1654 el ayuntamiento de Ciudadella dió principio a la fábrica de un lazareto que había de tener por capilla la expresada iglesia de Santa Rosalía, lo cual hace presumir que estaría unido a ella, o situado, cuando menos, en sus inmediaciones. Referente a su existencia y emplazamiento, se observa que los referidos documentos que tratan de la entrega de dicha iglesia y de sus alrededores a Fr. Poncio Pastor en 14 de septiembre de 1700, no mencionan que allí existiese hospital o lazareto alguno; y en cambio llevo ya citado (pág. 41) otro documento del vicario general de Mallorca, que manifiesta que en 6 de febrero de 1704 ya existía la Iglesia del Hospital de San Antonio. Siendo esta denominación de Hospital de San Antonio la que se vino dando al hospital de los Antonianos, y dado que entonces ya estaban éstos en posesión de la iglesia de Santa Rosalía, no me parece aventurado dar casi por seguro que debe de ser a este hospital e iglesia que alude dicho vicario general (1). Se desprende de documento de éste que iglesia y hospital formarían un solo cuerpo, y por lo mismo es más verosímil que tal hospital fuese el mismo lazareto de que habla Ramis, que no que lo hubiese construído Fr. Poncio Pastor en los tres años y medio escasos que mediaron entre las dos fechas susodichas. El proyecto que tenía este religioso, en la primera de

(1) En aquel tiempo, o sea en los siglos XVII y XVIII, había, en esta ciudad, la Iglesia de San Antonio Abad, denominada antiguamente de Ntra. Sra. de la Merced, y llamada hoy de San José; pero no creo que dicho vicario general se refiriera a ella. Los numerosos documentos que he visto concernientes a la misma, la designan siempre con su propio nombre de Iglesia de San Antonio, y en ninguno se menciona que tuviera anejo hospital alguno. En aquel tiempo estaba ella bajo el cuidado del gremio de cardadores, canteros y albañiles, que tenía por patronos a San Antonio y San José.

las dos fechas, era el de dedicarse a coleccionar limosnas, en esta isla, al objeto de poder emprender, con ellas, la fábrica de casa para habitación de los religiosos. Ante tales datos, conjeturo que el lazareto a que el ayuntamiento dió principio en 1654, sería una sala que hubo, hasta poco ha, sobre la bóveda de la citada iglesia. En construcción se hallaba ésta aquel año, y una vez terminada la bóveda, se procedería a la edificación de dicha sala. Autorizada más tarde, por el ayuntamiento, la fundación del convento-hospital, serían entregadas juntas, iglesia y sala, en 1700, al referido religioso, y servirían ambas de base del edificio.

No puedo precisar la fecha exacta del histórico cuadro, ya mentado, pero es indudable que data del tiempo de la iglesia. Se lee en él que *Quant se feu acast Quadro eran caxers (de Santa Rosalía) el D.^{or} Simon Olivar, el Capitá Gabriel Olivar Maior, Lorens Baltran, Joan Anglada Paiés, Antoni Gorriás Manestral, i... Pons Manestral.* El Gabriel Olivar, segundo de los mayordomos expresados, murió a los seis años cabales de haber desaparecido la epidemia, pues falleció el 27 de diciembre de 1659, fecha en que tal vez hubiese dejado ya de ser *caxer*. Había nacido el 12 de febrero de 1613, y como medio de distinguirlo de un sobrino suyo de igual nombre y apellido, nacido el 13 de septiembre de 1633, en la inscripción transcrita se añade a su nombre y apellido el vocablo *Maior*, manera de evitar confusiones a que entonces solía recurrirse en los casos como éste de diferente edad, en vez de valerse para ello del segundo apellido respectivo, que, en el presente caso, era Gomila el del *caxer*, y Serra el del otro. El referido Simón, primero de los mayordomos, nació el 20 de enero de 1611, y era hermano de dicho Gabriel; fué jurista, graduado de doctor en ambos derechos; casó en 1636, y habiendo enviudado, se ordenó

de presbítero en 1650, o en 1651, de modo que ya era sacerdote cuando fué mayordomo; y aun que era mayor que su hermano citado, le sobrevivió diez años, pues murió el 24 de noviembre de 1669.

RAFAEL BOSCH FERRER, Pbro.

(Seguirá.)

Els Gremis de Ciutadella

(Continuació)

El Gremi de Llauradors

La seua organització

Segons se dedueix dels llibres d'actes, constituïen el Gremi de Llauradors tots els que podien ésser considerats de l'art, o sia, pagesos, barcarers i bracers de Ciutadella i, encara, els propietaris de finques rústiques, fossin o no bracers.

Per al règim i administració del Gremi hi havia lo que podem anomenar la *Junta Directiva*, que estava integrada pels següents càrrecs: *Caixer capellà* o prevere, que era el representant de l'autoritat eclesiàstica, de la qual ja mai es prescindia en aquells temps de fe viva. *Caixer clavari*, que era el vertader president del Gremi i a la vegada el dipositari i administrador dels béns. *Caixer de tramuntana*, encarregat de les captes en el terme de la seva denominació. *Caixer de migjorn*, que tenia igual ofici en la seva demarcació. *Caixer baciner*, que era l'encarregat de les captes en l'església els diumenges i festes, amb el barcí, o sia, amb un talec especial o amb una *bandeja*. I finalment hi havia el *Caixer penoner*, que havia d'ésser fadrí, i duia el penó en las processons a què assistia el Gremi.

Durant alguns anys pareix que hi va haver doble clavari, un que era el pròpiament president del Gremi i s'equiparava al sobreposat de les obreries, i l'altre que venia a ésser secundari, i estava encarregat de la confraria de Sant Isidro. Així, almenys consta d'alguns anys, i particularment del 1738 al 1774.

En 1784, se va suprimir el nomenament de caixer prevere, encara que és de suposar que no per açò quedaria el Gremi totalment desentès de l'autoritat eclesiàstica, sinó que, com al present, tindria un director o consiliari fixo, que seria tal vegada el propi Parroco.

Tres anys més tard, en 1787, se va crear un consell integrat per dotze individus que devien intervenir en els assumptes del Gremi: «tres consellers de tramuntana, tres de migjorn, tres consellers propietaris del matex ram i tres consellers barcarers.»

Poc després, varen començar a elegir-se els anomenats *oidors de comptes*, que eren els encarregats d'examinar els llibres que duia el Clavari i donar-lis tots els

anys la seua conformitat. Solien ésser quatre i corresponents als quatre grups que hem anomenat.

Per tant, a partir de 1787, serien vint-i-un els membres de la Junta del Gremi que solia ésser anomenada de «caixers y empleats del gremi de Pagesos y Conradores.»

Avui, la Junta Directiva encarregada del govern i administració del Gremi, convertit en mera confraria, està formada per un director, sis pagesos, dos barcarers, un tresorer i un secretari. El càrreg de director va unit al de parroco del Roser. El Clavari és un dels barcarers, i, en l'absència del Director, és el vertader president encarregat de convocar i presidir les juntes i de fer complir els seus acords.

J. BOSCH, Pbro.

Ciutadella—Desembre—1935.

L'article que segueix i que reproduïm de la revista mallorquina, «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», on aparegué en francès, consta d'una breu introducció i dues parts corresponents una a Menorca i l'altra a Mallorca. Donada la llargària d'aquesta i el caràcter de FULL MENORQUÍ, reproduïrem només la primera que ens interessa més directament i que així mateix ja haurà d'anar en dos o tres nombres. Conservam, però, el títol de l'original.

La revolució econòmica de Mallorca i Menorca en el segle XVIII ⁽¹⁾

Coneguts són els interessants estudis publicats recentment sobre els països catalans i les illes Balears. Però tots aquests treballs menen a l'època gloriosa de l'Edat Mitja. Si algú té qualche idea del passat de les Balears, és saltant dels foners d'Aníbal a la conquesta cristiana de Jaume I i a la portentosa i extraordinària activitat comercial de Mallorca des de 1229 fins al moment en què el Mediterrani fou abandonat per l'Atlàntic. Un hom es limita als segles de prosperitat i li sembla que la història de Mallorca i Menorca passa miraculosament de la Mitjana Edat a l'estada de Georges Sand i Chopin i al turisme contemporani. L'hivernant hi va en cerca de romàntiques recordances i troba bells camps coberts d'arbres fruiters. Perquè en efecte, dels volts del segle XV ençà, el port de Palma ja no fou visitat més pels mercaders mediterranis; els traficants italians desaparegueren i foren

(1) La documentació d'aquest estudi és estada replegada durant tres estànies a les Balears efectuades dins els anys 1930 i 1931. Sobre molts de punts els nostres coneixements són encara imprecisos: els arxius, de vegades mal classificats i sovint no classificats en són responsables i nosaltres esperam poder precisar la història econòmica de les Balears en un treball més important. Hem de donar les gràcies a tots aquells qui han facilitat el nostre treball: vullen ells trobar, dins aqueixa modesta contribució a la història de llur país, la prova de la nostra reconeixença i amistat.

abandonades les relacions amb els oasis saharians; la gent del camp mallorquina se revoltaren contra la dominació financera dels ciutadans, l'encadenament de cada vegada més estret a la potència castellana fou acompanyat d'una severa legislació comercial i les illes hagueren de subsistir replegades sobre d'elles mateixes. Però avui en dia si la indústria i el comerç de la reconquesta han desapareguts, l'arboricultura és vinguda a ser la gran riquesa. Hi ha haguda doncs una completa transformació de l'economia de les illes i nosaltres veurem com després de dos llargs segles confusos de lluites locals, Menorca i Mallorca han rebut durant el segle XVIII, de l'estranger més o menys directament un nou impuls.

Durant un centenar, si fa no fa, d'anys, Menorca (1) va ser ocupada per les tropes franceses i sobretot angleses que senyalaren profundament la civilització local (2). D'una banda, l'home s'esforçà a treure partit dels migrats recursos naturals i d'altra part, la indústria i el comerç, gràcies a una situació política més favorable, pogueren exercir-se amb tota seguretat i llibertat. La terra de Menorca fou pròpiament començada a cultivar en el XVIII segle. Fins aleshores, efectivament, els pagesos, amenaçats per les incursions dels pirates barbarescs, contraven només les terres del centre dites de «Mitjanía» deixant incultes i rebertes de pedreny les del nord i sud de l'illa. La terra donava poc i la producció de grans era insuficient per a mantenir, tot i el baix nivell de vida, una població poc nombrosa. El bestiar es reduïa gairebé a les cabres. (3)

La falta de bones carreteres embarra les comunicacions i una severa reglamentació pesa sobre les transaccions comercials. Els habitants, poc sortats, treballen mediocrement sota la direcció dels propietaris, dins un règim quasi patriarcal.

L'obra anglesa—podria dir-se l'obra de Sir Ricard Kane que va ser governador de l'illa de 1712 a 1736—assoleix canviar radicalment aquest estat de coses. (4) Una condició essencial per a permetre el lliure des-

(1) El Sr. Hernández Sans, arxiver de Mahó, ha classificats curosamment i infadigablement els arxius de l'illa i ens ha guiat obligadament en nostre treball. L'essencial sobre Menorca es troba en son llibre. *Compendio de Geografia e Historia de la isla de Menorca*, i dins l'estudi que li ha inspirat la d'A. Victory: *Gobierno de Sir Richard Kane en Menorca (1712-1736)*. Mahó 1924, 8.*

(2) L'article 15 del Tractat d'Utrecht adjudicà l'illa als anglesos que la conservaren fins 1756. Els francesos la posseïren després d'ells fins 1763; d'aquesta data Menorca retornà al poder dels anglesos per 19 anys, després als espanyols qui de bell nou la van perdre l'any 1798 fins que en 1802 eis fou definitivament restituida.

(3) Julia Soler: *Exposición de lo estado actual de l'Agricultura en la isla de Menorca*, Mahó 1857 en 8.

(4) A. Victory obr. cit. i: Lucas Carreras Riera: *Avance de un estudio sobre comercio e industria de Menorca*. Revista de Menorca, año XX, quinta época T. XI 1916 p. 295.

plegament del país, es trobà realitzada per la dominació de la flota anglesa: els barbarescos deixaren d'ésser temibles i, retornada la seguretat, fou possible de desbrossar el contorn de Menorca. Treballs de dessecament dels llacs baixos i embassats foren portats a terme pels voltants de Mahó, i Kane fundà un vilatge a Villa Nueva de San Carlos, exemple seguit alguns anys a venir pel francesos amb la fundació de San Luis no gaire enfora de Mahó. El pagès es dedica a despedregar eis seus camps construint parets de tanca formades de grossos blocs de pedra grisa, obertes per barreres rudimentàries i que protegeixen els arbres de la Tramuntana. Gràcies a aquests treballs, no solament fou acrescuda l'extensió cultivable, ans es facilità el treball i s'augmentà el rendiment de la terra: en efecte, per bé que la població va passar de 16.082 habitants en 1723 a 20.815 en 1749, açò sense comptar la clerecia i una guarnició més forta, la quantitat de blat restà la mateixa. Kane havent compreses perfectament les possibilitats agrícoles del país, és a dir simple conreu de cereals en el camp pedregós i batut de les ventades i utilització de la més petita coma per a la jardineria, (1) féu introduir diferents cultius nous, pomeres, plançons de vinva i el trèbol. L'horta de Mahó va ser plantada d'arbres. El territori de San Carlos fou dividit en explotacions plantades de vinyes que el cadastre de 1785 assenyala en majoria, tenint cada una un terme mig de 6 a 10.000 ceps. (2)

El governador s'esforça així mateix la cria d'animals: el bestiar subsisteix dins un estat deplorable ja que el pagès s'ocupa de les bèsties assenyalades dins el contracte de parcel·la, la «mota» à deixa passar l'hivern a les altres dites de «malprofit» dins les marines (3). Consultats els propietaris, s'enviaren a dur bous i bens de Berberia, i porcs de Sardenya que foren repartits entre els cultivadors. Per a completar aquesta labor de reconstrucció, en 1713 es va començar a obrir una carretera per a unir els dos mercats de Ciutadella i de Mahó, (4) acabant-se en 1720. En fi, Kane exercia la seva acció sobre el comerç, dels productes agrícoles. Els seus reglaments comercials eren ensemps que sàvies prescripcions, consells imperatius dirigits als pagesos. Cadascuna de les seves ordenances contenen una part purament agrícola i una altra tractant del tràfic. L'orde sobre el bestiar comença amb algunes enèrgiques recomanacions sobre les hores de pastura en l'istiu i acaba fixant els

(1) Victory, obr. cit. p. 52-53.

(2) Arxius de Mahó: Padrò del nombre dels habitants de Villa-Carlos datada del 22 d'agost de 1785.

(3) G. P. Mir y Mir: *Influencia del cultivo de la Zulla en Menorca*: *Rev. Menorca*, año X quinta época t. 1—1906 p. 65—

(4) G. Hernández Sans: obr. cit.

preus de venda (1). El resultat es va veure en l'augment de l'escassa exportació de formatge el producte de la qual en un any assolí 800 L. (2) Dia 12 de juliol de 1728 era publicada una orde sobre els vins: (3) davant hi ha prescripcions de tècnica de vinicultura, per tal d'impedir, mitjançant la neteja dels barrils, que el vi torni agre; hi ha després la prohibició d'exportar el vi fins que la producció local sia suficient a cobrir la necessitat dels naturals i del cos d'ocupació; la fixació dels preus estava encomanada als jurats. Hem vista l'empena que prengué llavors conreu de la vinya i Armstrong assenyala a la collita del vi la xifra de 13.000 roves; fetes les parts del consum a l'estiu, restaren 10.000 arroves venudes a les tropes o sia 17.500 de plata eu efectiu. Un altre decret, en 1728 proclamà, amb alguns consells agrícoles, la llibertat de comerç de graus. Però, insuficient com era la producció, costava cada any als naturals 15.750 per la compra del stock complementari.

PERE MONBEIG,

Antic membre de l'Escola d'Alta Estudis Hispànics.

Per la traducció MIGUEL CASASNOVAS, Act.

(Continuarà)

(1) Victory obr. cit. i per al text exacte: Arde Mahó: Disposicions del Governador, 1539 a 1730 Maig 1723.

(2) G. Armstrong, John: *The history of the Island of Minorca*, London 1752.

(3) G. Victory i Arx: Mahó: Disposicions.

A cadascú lo que és seu

Gustosament llegírem en el número del FULL corresponent al mes d'agost d'enguany, el sòlt que hi aparegué titulat «Honrosa distinció a un ciutadellenc», i en el qual, amb motiu del nomenament de Soci Correspondent de la «Real Academia de la Lengua Española» a favor del Sr. Francesc de B. Moll, es resenyava a grans pinzellades la ingent i fecunda labor de l'il·lustre ciutadellenc en el camp de la filologia romànica molt particularment en la seva branca catalana i romànica i se li tributaven merescuts elogis, elogis que no tan sols subscriuríem íntegrament sinó que els augmentaríem molt més encara sense por de faltar a la justícia ni que ens reptassin d'apassionats; però volem rectificar una suposició que s'hi fa, la qual, sense acréixer gens la glòria positiva d'En Moll, feta a la veri-

tat històrica i en certa manera menyscaba la glòria d'un altre il·lustre menorquí, precisament també de Ciutadella. Es diu, en efecte, en l'article en qüestió, encara que no es doni com a cosa ben certa, que el Sr. Moll és estat el primer soci corresponent de l'Acadèmia Espanyola menorquí i açò es inexacte, ja que consta que la dita Acadèmia, dia 20 de desembre de 1833, va nomenar Soci Correspondent l'eminent polígraf En Josep M. Quadrado. Quedin, així, les coses al seu punt i que cada u tenguí allò que és seu.

De re folklòrica

Dites sobre la lluna

Continuant la recerca de refranys menorquins agrupam avui algunes dites pageses sobre la lluna. Es estrany que essent el calendari de l'antic pagès menorquí el llunari, no n'haguem pogut arreplegar més. Creim que n'hi haurà molts més però aquets són els únics que tenim.

Per arrabassar, —sa lluna sempre és bona.

Lluna dreta mariner ajagut, —lluna ajaguda mariner dret. Es refereix que quant sa lluna minvant ó creixent se presenta dreta, s'ól fer bon temps, i quant se presenta horitzontal la mar esta moguda i el mariner té que vetllar.

Quart minvant infant semblant, —quart creixent infant diferent.

Candelera clara, fred hi ha encara — Candelera espessa tapa't sa cubeca. Quant la lluna per la Candelera se presenta il·luminant la terra i fa claretat, senyal de fret igualment que quant i ha núvols.

Nadal sense lluna, —ni blat ni pastura.

Nadal sense lluna, —set oves no faran per una. Aquesta des se refereixen al pervindre senyalant mala anyada.

Lluna amagada, —hi haurà tronada.

Lluna amb corona, torrents per estona, —amb estrella en mig, no els cerquis humits. Sembla que aquest refrany es general perquè en castellà te també la dita corresponent, ja que es s'ól dir: luna con cerco lavado lleno, estrella en medio, lavado seco.

JOAN ROSSELLÓ, Pore.

